

JIŘINA HOLINKOVÁ CSC

REFORMA ŠKOLSTVÍ V ČECHÁCH A NA MORAVĚ V 18. STOLETÍ (STAV A PERSPEKTIVY BĀDÁNÍ)

Roku 1743 napsala Marie Terezie českému magnátu a svému příteli hraběti Filipu Kinskému, že „by bez české země byla jen chudou kněžnou“. Váha jejího výroku byla o to větší, že se tak stalo v době, kdy už téměř nebylo možno počítat se zdroji druhého nejbohatšího celku monarchie, se Slezskem. Výrazněji ovšem vystoupil význam královnina výroku o dvacet let později — po válce sedmileté. Konečná ztráta Slezska (ukončení sedmileté války 15. února 1763 mírem uzavřeným na zámku Hubertsburgu u Lipska) znamenala pro české země počátek nové epochy, počátek konstrukce nové společnosti, společnosti měšťanské.

Nová politicko-hospodářská situace vyžadovala nové uspořádání státní správy, aby rakouská monarchie byla schopna konkurovat ostatním evropským státům, jejichž vývoj byl již silně ovlivněn racionalismem a osvícenstvím. Aby se tedy Rakousko 18. století mohlo přiřadit k ostatním státům Evropy, zvláště Prusku, bylo nezbytné provést hluboké reformy politické, hospodářské, vojenské a v neposlední řadě i kulturní. Výsledkem měl být stát po všech stránkách jednotný. Pro české země a český národ byly ovšem požadavky jednoty velmi zhoubné, neboť české země měly tak ztratit velkou část své samostatnosti a podříditi se zájmům celku, český jazyk měl ustoupit jazyku německému.

V pozadí všech reforem Marie Terezie a Josefa II. je nutno vidět jako hlavní příčinu neúspěchy královských vojsk a pak některé problémy vnitřní. Proto vzhledem k stále nejistým poměrům rozhodla královna roku 1748, že stav jejího vojska nesmí klesnout pod 108.000 mužů a musí být moderně vycvičeno. To vyžadovalo 14 miliónů zlatých. Aby byl dostatek peněz na vydržování takové armády, smluvil hrabě Haugvic se stavovskými vládami všech zemí, aby zemské sněmy odhlasovaly peníze na vojsko na deset let dopředu. Byl vydán tzv. decenální reces, v němž se po prvé české země nazývají společně se zeměmi rakouskými „dědičné země rakouské“. Zde je nutno si povšimnout, že nejvyšší český kancléř, zmíněný již Filip hrabě Kinský, který byl s královnou ve velmi dobrých vztazích, kladl této centralizaci zásadní odpor, poněvadž si byl vědom těžkých hospodářských důsledků pro české země. Jeho názor však nebyl

respektován. Tak byl učiněn první krok k centralizaci i k ostatním reformám.

Následujícího roku dne 2. května 1749 byla zrušena česká dvorská kancelář a zřízeny dva nové úřady, *Directorium in internis, publicis et cameralibus* a *Oberste Justizstelle*. Došlo k postátnění zemské správy a postátněna byla i krajská správa v Čechách a na Moravě (1751). V každém kraji byl ustanoven státem placený hejtman a další úředníci podle nové skutečnosti. Aby byla správní jednotna monarchie patrná i navenek, byl zaveden jednotný úřední jazyk — němčina. S těmito základními reformami souvisí i reforma školství. Nové státní úřady potřebovaly nové úředníky, jejichž vzdělání by odpovídalo potřebám státu a doby.

Již od počátku 18. století se i v českých zemích, podobně jako v ostatní Evropě, ozývaly naléhavé požadavky změny systému vzdělání. Rozmach školství a vzdělanosti zvláště městského obyvatelstva v 16. století byl nejen zbrzděn, ale zcela umrtven třicetiletou válkou a jejími důsledky. Od poloviny 16. století až do doby Marie Terezie bylo vysoké školství v Čechách a na Moravě výhradně v rukou jezuitů. Střední školy byly v rukou jezuitů, piaristů a pavlánů. Nižší školství bylo závislé na místních poměrech. V mnohých městečkách a vsích nebyly školy vůbec nebo byl jejich stav velmi ubohý. Jestliže panovnice zamýšlela v nejširším slova smyslu povznesení svých zemí, musela přikročit i v oblasti školství, nebo právě ve školství k reformám, poněvadž jedině se vzdělaným obyvatelstvem bylo možno uskutečňovat hospodářský, politický a kulturní pokrok.

Nejdříve měla být provedena reforma universitního studia. Již od roku 1710 se vleklo jednání komise, jejímž úkolem bylo odstranit nejhrubší nedbalosti ve výuce na universitách a nedostatečný počet profesorů. Komise však nic nevyřešila, a tak ještě při nastoupení Marie Terezie na trůn zůstalo vše při starém. Doba však vyžadovala hlubší znalosti z celé řady oborů přírodních věd a medicíny a naopak omezení či dokonce odstranění těch disciplín, které zavedli jezuité podle potřeb rekatolisace v období protireformance a které již přežily svou dobu, jako např. kazuistická theologie, latinská eloquence atd. Roku 1746 byla ustanovena komise, která měla odstranit základní nedostatky a podat návrhy na opatření, jež by umožnila vybavit university v Praze a v Olomouci podle vzoru pokrokových evropských universit. Pražská universita byla reformována podle návrhu Birelliho tak, že bylo nově rozděleno učivo, reorganizovány zkoušky a profesorům byla povolena jistá volnost výkladu. Právnická fakulta byla více orientována filosoficky a stala se odbornou školou pro výchovu státních úředníků. V medicíně byla akcentována klinická praxe, theologická fakulta si měla více všimnout nových filosofických proudů. Od roku 1763 se na pražské universitě přednášely i krásné a ga-

lantní nauky, tj. etika, pedagogika, německá stilistika a historie. Přednášky vedl profesor Jindřich Seibt. Omezena byla latina.

Na reformě olomoucké university měl významný podíl přisedící moravského tribunálu K. Kranichstädt. Již v roce 1724 byla k olomouckému vysokému učení připojena rytířská akademie se zvláštním zaměřením na tělesná cvičení, cizí řeči a inženýrské studium. Reforma z roku 1746 však nebyla na olomouckém vysokém učení důsledně uskutečňována pro nedostatek kvalifikovaných profesorů, ale hlavně proto, že dlouholetý stereotyp výuky a výchovy, a překážky jezuitského vedení university nebylo možno okamžitě zrušit a nahradit novým. Změny byly prováděny postupně, zvláště však od roku 1760, kdy přišli na universitu do Olomouce jako profesori theologie příslušníci jiných řádů. K této významné změně došlo z rozhodnutí dvorské studijní komise, aby jezuitům byla odňata vedoucí úloha ve správě vysokých škol. Tuto skutečnost ovlivnil Gerhad van Swieten, známý osvícenec a rádce královny, jeden z členů dvorské studijní komise, který proti jezuitům zásadně vystupoval. Roku 1766 byl dokonce na olomoucké vysoké učení jmenován samou Marií Terezií první světský rektor, právník J. H. Bösenselle. Ani reformy studia, ani pronikání světského živlu nedokázaly dostatečně účinně působit na to, aby se olomoucké vysoké učení stalo skutečně moderním dobovým učilištěm. Dokonce ani zrušení řádu roku 1773 a postátnění university nepomohlo vyřešit problémy, a tak roku 1778 byla universita přeložena z Olomouce do Brna. Po čtyřech letech, roku 1782, byla sice vrácena zpět do Olomouce, avšak degradována na tříleté lyceum. Roku 1827 bylo olomoucké lyceum opět povýšeno na universitu, avšak v důsledku politických událostí první poloviny 19. století byla universita v Olomouci dekretem ze dne 17. května 1860 s konečnou platností zrušena.

Vraťme se však k ostatnímu školství. Roku 1760 byl ve Vídni dvorním rozhodnutím ze dne 3. června ve studijní a cenzurní komisi (*Studien- und Bücherzensur-Hofcommission*) zřízen nejvyšší úřad pro vyučování (*oberste Unterrichtsbehörde*). Pro záležitosti středních škol vznikly v jednotlivých zemích studijní komise a na úhradu jejich vydání studijní fondy, které však měly neustále nedostatek peněz. Po roce 1773 plynuly příjmy do studijních fondů z majetku zrušeného jezuitského řádu. Pro reformu ostatního školství ve městech a na venkově byly zřízeny v korunních zemích školní komise (*Schulkommisionen*) a ve Vídni generální ředitelství normálních škol (*Generaldirektion der Normalschulen*).

Nejprve byla provedena reforma středních škol. Do roku 1773 bylo v Čechách 48 gymnasií, na Moravě 15. Jezuitská gymnasia po třech třídách gramatických, dvou humanistických a dvou až třech třídách filosofických. Piaristická gymnasia byla jen pětitřídní. Jezuitská gymnasia nevyhovovala obsahem učiva potřebám doby, příliš mnoho místa věnovala

stále latině. Piaristé byli pružnější, zaváděli reálné předměty již před reformami a také čeština nebyla z výuku vylučována. Proto roku 1773 po zrušení jezuitského řádu byla jejich gymnasia odevzdána piaristům a celkový počet byl podstatně snížen. Jen v Čechách z původních 48 zbylo 13 gymnasií. Mimo Prahu byla gymnasia v Hradci Králové, v Jindřichově Hradci, v Jičíně a Klatovech. Na Moravě z původních 15 zůstalo jen 7 gymnasií a to v Brně, Olomouci, Jihlavě, Znojmě, Mikulově, Kroměříži a ve Strážnici. Pro přijetí na gymnasium stanovila reforma nejnižší věkovou hranici žáků 10 let a absolvování normální nebo hlavní školy. Znalost němčiny a částečně latiny byla nezbytnou podmínkou. Těmito požadavky byl přirozeně většině žáků přístup na střední školy znemožněn, poněvadž nebyl dostatek takových škol, kde by žáci mohli potřebné vzdělání získat.

Zatímco počet gymnasií byl v rámci reformy snížen, poněvadž Marie Terezie ani Josef II. právem nepovažovali tento typ školy za tak významný pro vzdělání obyvatelstva v celém systému vzdělávání, velkou pozornost věnovali nižšímu školství. Reformou a reorganizací nižšího školství a oficiální péčí o ně bylo zamýšleno povznesení nejširších vrstev obyvatelstva a ve výsledné fázi pak uplatnění takto vzdělaného lidu v rozvoji hospodářství ve městě i na venkově, hlavně ve prospěch státu. Dokladem jejího záměru je známý výrok z roku 1770 „die Schule ist und bleib' allezeit ein Politicum“.

Nové politické uspořádání státu se v Čechách a na Moravě stalo i základem pro tři základní typy nižších škol. V každé obci, kde byla fara, byla zřízena škola triviální, v níž se vedle náboženství vyučovalo čtení, psaní a počtům a mělo se vyučovat i základům toho zaměstnání, které bylo v obci běžné. Např. v typicky zemědělských obcích zemědělství, jinde tkalcovství atd. Vyučovacím jazykem v českých krajích byla čeština, v německých němčina. V rámci germanizace, z hlediska prosazování němčiny jako jazyka úředního, vyžadovali horliví školní dozorcí zásadně němčinu jako vyučovací jazyk i v krajích českých.

V krajských městech a v některých důležitých městech z hlediska zemského byly založeny školy hlavní, jejichž vyučovací osnova byla ve srovnání se školami triviálními podstatně rozšířena, zvláště o přírodní vědy, dále o dějepis a zeměpis. Vyučovacím jazykem byla jen němčina. V hlavních zemských městech v Praze a v Brně, a teprve později v Olomouci, byly zřízeny vzorné školy normální. Při normálních školách v Praze a v Brně byly v roce 1775 vybudovány také přípravy pro vzdělání učitelů. Později pro stálý nedostatek učitelů vznikly přípravy i v Hradci Králové, Liberci, Králové Dvoře, Kolíně a v Pelhřimově. Normální školy byly na Moravě od počátku v Jihlavě, Znojmě, Telči, Uherském Hradišti, Kyjově a Uničově.

Podle úředních zpráv bylo v Čechách k roku 1780 všech výše zmíněných škol 1923 a navštěvovalo je podle úředního hlášení 59 tisíc žáků. Na Moravě bylo celkem 753 škol a počet žáků 23 tisíc. Děti školou povinných bylo v této době v Čechách a na Moravě zhruba 270 tisíc, do školy však chodilo pouze 82 tisíc žáků. V následujících deseti letech vykazují úřední záznamy vzrůstající počet škol až na dvojnásobek a také zvyšující se počty žáků. Neustále však velké počty dětí školou povinných nenavštěvovaly školu vůbec nebo jen sezónně, i když byla stanovena povinná školní docházka. Bylo tomu tak proto, poněvadž sociální poměry rodičů vyžadovaly pomocnou práci dětí jako důležitou součást hmotného zajištění rodiny a rodiče pokládali školu za zbytečný přepych. Konečně ani vrchnosti neměly dostatečný zájem na úplném prosazení základního školního vzdělání pro nejširší vrstvy obyvatelstva, zvláště proto, že dětská pracovní síla byla stále nejlevnější.

Za krátké povšimnutí stojí na tomto místě reforma školství a toleranční patent z roku 1781. Uvolněné náboženské poměry, tedy možnost veřejného přihlášení se k některým reformovaným církvím (augšburská, náboženství reformované a řeckovýchodní) dovoľovalo nejen kostel a faru, ale i školu. Podmínkou však bylo, aby se k protestantskému náboženství přihlásilo nejméně 100 rodin. Tak se tedy v Čechách a na Moravě objevují po roce 1781 konfesijní školy. Josef II. řešil také jednu z nejpálčivějších ideologicko-sociálních otázek, otázku židovskou. Židé nemuseli již nosit kulaté označení na kabátech a bylo jim dovoleno bydlet i mimo ghetto. Dostalo se jim občanských práv, nesměli si však zakupovat pozemkový majetek. Začali užívat rodových jmen, která zvláště na Moravě byla typicky německá. Podobně jako ostatní nekatolické konfese, jestliže měli dostatečný počet příslušníků, mohli si i židé zřizovat své školy. Tak na počátku 80. let 18. století je v českých zemích úředně hlášeno již asi třicet židovských škol.

Jak jsme již řekli, péče o školy byla svěřena školním komisím. Školní komise pro Čechy i pro Moravu byly ustanoveny počátkem roku 1775 a jejich členy byli vysocí zemští úředníci. Pro zlepšení práce komise byl později do česke komise přizván ředitel pražské normální školy Adam Schindler a jejím ředitelem byl jmenován děkan Ferdinand Kindermann, později litoměřický biskup.

Zásadní a konkrétní obraz organizace reformovaného školství přinesl obecný školní řád. Jeho autorem byl Johann Ignat Felbiger, zaháňský opat, který již dříve vypracoval třídní Methodenbuch, podle kterého již od roku 1760 učil ve Frýdlandu Josef Sembdera a který byl znám i v okolních městech v severních Čechách. Felbigerův školní řád vyšel 6. prosince 1774 pod názvem Allgemeine Schulordnung für die deutschen

Normal-, Haupt und Trivialschulen in den sämtlichen Erbländern a měl 79 paragrafů. Felbigerův úvod ke školnímu řádu podává ideální cíle a úkolu výchovy mládeže ve škole, které však ve své době nemohly být uskutečňovány.

Školní fond, o kterém jsme se zmínili na počátku, byl určen pouze pro školy hlavní, německé. Vesnický učitel si musel sám vybírat poplatky za vyučování od rodičů (sobotáles) až do roku 1817, kdy tuto povinnost převzaly obce. Na živobytí si přivydělával vesnický učitel v kostele, službami na farách, koledami a muzikou. Školy byly umísťovány ve zchátralých vesnických barácích, které obec k ničemu nepotřebovala, kde se v zimě netopilo, nebo jen tehdy, když děti samy donesly dříví. Potíže byly i se školními potřebami, zvláště knihami.

Aby byla dodržena cenzura, vydávalo učebnice pro všechny školy vídeňské nakladatelství normální školy. Netrvalo však dlouho a ukázalo se, že Vídeň nemůže tak velké množství knih vyrábět. Proto se Marie Terezie rozhodla udělit všem normálním školám v dědičných zemích privilegium impressorium. Musela však být dodržována podmínka — vytisknout učebnice doslova a do písmene podle vídeňské předlohy. Pro kontrolu odesílaly zemské školní komise vždy pět výtisků do Vídně.

Pro Čechy a Moravu byly vydány zvláštní patenty. Dne 20. února 1775 bylo moravské školní komisi v Brně uděleno právo opatřovat školní knihy. Krátce nato, dne 10. června 1775, oznamoval druhý patent zemskému guberniu v dědičném království českém, že se školní komisi pro Čechy uděluje povolení tisknout triviální předměty, čímž se rozuměly malá A. B. C. tabulka, velká hláskovací tabulka, slabikář, čítanka pro žáky ve dvou dílech, čtyřdílný katechismus pro rodiče a učitele, malé evangelium, návod k počítání pro městské a venkovské školy a návod k správnému psaní.

Již ve Vídni byly tištěny pro české země některé základní knihy česky. To však nestačilo, poněvadž český venkov mluvil převážně česky. Jestliže mělo i české obyvatelstvo venkova dosáhnout základního vzdělání, bylo nezbytné řešit jazykovou otázku i ve školních knihách. To uznával i Ferdinand Kindermann, známý germanizátor. Školní komise proto předložila prostřednictvím zemského gubernia prosbu, aby mohla ve své tiskárně tisknout příruční bibli v německé a české řeči, dále římskokatolické školní knihy, které měly být přeloženy do češtiny. Prosbě české školní komise vyhověla Vídeň patentem z 16. srpna 1777. Pražská tiskárna dostala privilegium impresorium privativum, tj. výsadní právo k tisknutí českých knih, s tím však, že nikde jinde nesmí být knihy patiskovány a pak prodávány. Nedodržení tohoto ustanovení by bylo trestáno pokutou a konfiskací patisků. Tuto výsadu znovu potvrdil ještě Josef II. dvorským dekretem ze dne 4. ledna 1782. Vydáváním českých školních knih byl dán základ pro rozvoj českých škol a vzdělání lidu na

českém venkově. Na titulním listě bylo u českých knih vytištěno: W Praze, Nákladem prawidelnj Sskoly. Německé knihy měly toto označení: Prag, im Verlage der Normalschule. Čtvrtina knih z nákladu byla pravidelně určena pro chudé děti a měla na titulním listě vpravo nahoře razítko s textem: Gratis für die Armen [v německých knihách], Darmo pro chudé [v českých knihách].

Přes všechny obtíže a strádání, přes nedostatky výuky a výchovy, které zvláště venkovské školy a jejich učitelé v Čechách a na Moravě museli od doby reformy v 18. století prodělávat, přece měla tato škola a venkovský učitel nemalé zásluhy na probuzení a národní uvědomění českého národa.

Pokusila jsem se naznačit, jak probíhala reforma školství v 18. století v Čechách a na Moravě. Naznačila jsem také v hrubých rysech, jaký je v současné době stav našich znalostí o této problematice. Závěrem lze říci, že historikové i pedagogové věnovali po druhé světové válce více pozornosti školství 16. století, než školství od konce 30 leté války do konce 18. století. V posledních 10 letech zvláště pedagogové publikovali řadu studií o školství 19. a 20. stol. Naskýtá se otázka, proč badatelé opomíjejí 18. století. Příčin je několik. Velké množství archivního materiálu není dosud dostatečně zpřístupněno. V budoucnu nebude také možné, aby tuto složitou a obsáhlou problematiku zpracovával jeden badatel, nýbrž práci bude nutno organizovat týmovně. Aby bylo možno stanovit obecné závěry a vědecky zhodnotit klady i zápory školských reform 18. století v Čechách a na Moravě, bude nutno použít statistických metod a tak detailně zpracovat materiál pro jednotlivé kraje. A konečně bude nutno zpracovat školství tohoto období v kontextu se všemi ostatními otázkami politickými, hospodářskými a kulturními, aby mohla být stanovena jeho společenská funkce, zpětná vazba a výsledky.

Seznam vybrané literatury

- *Geschichte der Erziehung*, Kolektiv autorů, Berlín 1960.
- Havelka, Em.: *Protestanské školství v Čechách a na Moravě*, Praha 1910.
- Kádner, O.: *Dějiny pedagogiky* 2, 1, Praha 1923.
- *Kapitoly z dějin olomucké university 1573-1973*, Kolektiv autorů, Ostrava, Profil 1973.
- Kraus, A.: *Tereziánská škola*, „Časopis Bratislava“ 6.
- Pirkheim, H.: *Die Entwicklung des mährischen Schulwesens unter Maria Theresia*, „Zeitschrift des Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens“ 21.
- Polák, K.: *Třemi stoletími*, Praha 1968.
- Riegr, Boh.: *Z germanisačního úsilí 18. věka*, Osvěta 1887.
- Schulz, V.: *K dějinám učitelských poměrů na sklonku věku osmnáctého*. „Český časopis historický“ 12, 14.
- Slavík, B.: *Kantoři na sklonku 18. století*, Brázda 1940.

- Safránek, J.: O josefinském popise obecných škol v království Českém, Věstník Královské České Společnosti nauk 1902.
- Safránek, J.: *Školy české*, Praha 1913.
- Tenora, R.: *Uprava škol za Marie Teresie a Josefa II.* Hlídka 23.
- Váňa J. (a kolektiv): *Dějiny pedagogiky*, Praha 1961.
- Weis, A.: *Geschichte der Theresianischen Schulreform in Böhmen*, Vídeň—Lipsko 1905.
- Wintera, V. J.: *Český živel ve školské reformě za Marie Terezie*, „Časopis katolického duchovenstva“ 47.

LA RÉFORME DE L'INSTRUCTION PUBLIQUE EN BOHÈME ET EN MORAVIE

RÉSUMÉ

Dès le début du XVIIIe s., des voix avisées, demandaient, dans les pays du Royaume de Bohême, un changement de tout le système scolaire. En effet, à cette époque-là, le Royaume est resté en arrière sur les autres pays européens dans le domaine de l'enseignement. Depuis le milieu du XVIe s. jusqu'au règne de Marie-Thérèse, l'enseignement en Bohême et en Moravie était entre les mains des jésuites. Les Pères exerçaient leur hégémonie dans l'enseignement supérieur et secondaire. Plus bas, tout dépendait de la situation locale: il y avait des bourgs et des village-sans école; ailleurs, les établissements scolaires se trouvaient dans un état lamentable. Voulant rattraper l'Europe et combler tous les creux, qui gênaient la marche du progrès dans ses Etats, Marie Thérèse dut procéder à une réforme de l'enseignement. Car, comment améliorer l'économie, la vie politique et culturelle, si ce n'est avec le concours d'une population éclairée?

Aussi dès le début du XVIIIe s. deux universités furent-elles l'objet de réformes partielles: l'université de Prague et celle d'Olomouc. Mais le véritable changement ne commença qu'avec la création, en 1760, de la Haute Commission d'Etudes et de l'Office Impérial pour l'Enseignement. Les jésuites se virent alors privés du contrôle sur les universités et les établissements d'enseignement secondaire. Les lycées, dont le nombre fut réduit à une vingtaine en Bohême et en Moravie, passèrent aux mains des piaristes (*Ordo Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum*). L'enseignement fut adapté aux besoins de l'époque, le nombre d'heures de latin fut restreint et la connaissance de l'allemand devint une condition de l'admission au lycée.

Les réformes visèrent surtout l'enseignement primaire; elles furent l'oeuvre de Jan Ignác Felbiger et de son continuateur Ferdinand Kindermann. Le règlement de Felbiger devint le fondement du système des écoles normales, principales et „triviales“, tant sur le plan de l'éducation que sur celui de la formation intellectuelle. L'allemand fut la langue d'enseignement dans les écoles principales et normales. Les écoles tchèques durent leur germanisation à Kindermann. Comme les populations rurales ne parlaient pratiquement que leur langue maternelle, l'école dite „triviale“ put admettre le tchèque comme langue d'enseignement. Pour ces écoles-là, on imprimait à Prague, dès 1777, des manuels en tchèque. Seulement un enfant sur trois fréquentait l'école. A la campagne, le maître d'écoles ne touchait pas de traitement; le samedi, il faisait une quête auprès de ses élèves; il devait également compter sur

son talent de musicien, mis à profit à l'église et dans les fêtes populaires. Malgré cette indigence et souvent malgré des carences pédagogiques considérables, l'instituteur tchèque et son école jouèrent, dans la Bohême et dans la Moravie du XVIIIe s., un grand rôle pour ce qui est du processus de l'éveil du sentiment national au sein du peuple tchèque.

Nous venons de brosser un tableau de l'enseignement dans les pays de langue tchèque dans la seconde moitié du XVIIIe s., donc à l'époque ayant suivi les réformes de Marie-Thérèse. Les historiens et les pédagogues tchèques négligent quelque peu, après la Seconde Guerre mondiale, au profit du XVIe s., la période s'étendant depuis la fin de la Guerre de Trente Ans à la fin XVIIIe s. Dans la dernière dizaine d'années, c'est l'époque récente, le XIXe et le XXe s., qui attire l'attention des chercheurs. Il y a plusieurs raisons de ce manque d'intérêt. D'abord, un grand nombre de matériaux d'archives restent encore d'un accès difficile. À l'avenir, seul un travail en équipe sera à même de venir à bout de cette problématique complexe. Aux documents groupés par régions, il faudra appliquer des méthodes statistiques, qui permettront d'apprécier les côtes positifs et négatifs des réformes scolaires en Bohême et en Moravie au XVIIIe s. Il sera enfin indispensable de ne pas perdre de vue le contexte (tous les problèmes politiques, économiques et culturelles), qui aidera à comprendre la fonction sociale de l'école au XVIIIe s., ses attaches avec l'histoire ainsi que les résultats définitifs de son action.